

“Paşaların” Cumhuriyeti

Askerlerin Türkiye’deki Karşı Konulmaz İktidarı

Eric Rouleau*

Dünyanın en itibarlı dergilerinden Le Monde Diplomatique bir süre önce Türkiye’yle ilgili bir yorum yayınladı. Türkiye’de Fransız büyükelçisi olarak görev yapmış olan ve dolayısıyla ülkeyi hayli iyi tanıyan Eric Rouleau tarafından kaleme alınan bu yazının genişçe bir özeti daha önce bir günlük gazetede yer almıştı. Bazı maddi bilgi hataları taşımaya rağmen önemli bir Batı’lı yazarın gözünden Türkiye’nin nasıl görüldüğünü anlamaya yardımcı olabileceği düşüncesiyle yazının tam çevirisini yayınlıyoruz. LD

Eski darbecilerin, yaptıkları darbenin yıldönümünü kutlamaları herhangi bir demokratik ülkede en azından tuhaf karşılanır. Yirmi kadar eski subay, 27 Mayıs 1960 “demokratik devriminin” kırkıncı yıldönümünde, yerel medyanın bile zar zor ilgisini çeken bir dizi etkinlik düzenlediler: Atatürk’ün mozolesine törensel bir edayla sunulan çelenk; şimdilerde büyük bir işadamı olmuş ve 1961 Anayasası Vakfı Başkanı sıfatıyla eski yüzbaşı Numan Esin tarafından organize edilen bir konferans; gurur, nostalji ve övgülerle dolu konuşmaların izlediği ve emeklilik çağı çoktan geçmiş asker ve sivil şahsiyetlerden oluşan yaklaşık yüz kişilik bir koronun söylediği milliyetçi şarkılarla coşulan tipik cumhuriyetçi büyük bir şölen...

Cumhuriyet döneminde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu’nda da ordunun siyaset sahnesindeki ayrıcalıklı yerinden haberi olmayanlar için durum şaşırtıcı gelebilir: Kapıkulu askerleri ve özellikle yeniçeriler, 19. yüzyıldan önce, padişahları katletmekten, devirmekten ve tahta geçirmekten geri durmuyorlardı. Bunlar duruma göre, ayrıcalıklarını korumak ve nadi- ren de ilerlemeleri savunmak için başkaldırıyorlardı.

General Kemal Atatürk de, Birinci Dünya Savaşından sonra işgalcileri ülkeden kovarken ve 1923’te yüzünü moderniteye dönmüş bir Cumhuriyet kurarken, Silahlı Kuvvetlere dayanmış ve onlardan güç almıştır. Cumhuriyetin on cumhurbaşkanından altısı yüksek düzeyde askerdi. Mayıs 1960’da “radikal” genç subaylar tarafından yönetime el koyulmasından bu yana, ülke birbirini izleyen askerî darbelere tanık olmaktadır. Bunlardan sonuncusu Şubat 1997 tarihindeki “örtülü” darbedir: Genel Kurmayın yirmi “emri”, İslamcı Necmettin Erbakan başkanlığındaki hükümeti düşürmeye yetmiştir. Bu dönemde, bazı medya organları, Osmanlı İmparatorluğu’nda “paşa” olarak adlandırılan bu yüksek derecedeki subayları¹ büyük bir heyecanla, kahraman ilan etmekteydiler.

Cumhuriyetin paşaları, “kemalizm” bayrağına sarılarak, sol partilerde olsun, sağ partilerde olsun, siyaset sahnesinde kendilerine yer

* Gazeteci.

edinmişlerdir. Atatürk'ün 1938 yılında ölümünden bu yana, sürekli askerler tarafından hazırlanmış anayasa metinlerinin, kanunların, siyasi söylevlerin ve hatta cumhurbaşkanı, milletvekilleri, hakimler ve yüksek devlet memurlarının yeminlerinin her yerinde bu kemalizm bayraktarlığına tanık olunmaktadır. İç ve dış politikaya ilişkin tüm fikir ve eylemler Cumhuriyetin Kurucusunun, gerçek veya farazî, anlayış ve dileklerine uygun olmak zorundadır.

Vizyon sahibi tam bir devlet adamı olarak Türkiye'yi gelişmiş dünya devletleri düzeyine erdirmek için bir yandan Fransız Devrimi deneyiminden esinlenen, diğer yandan zamanın totaliter güçlerinin devlet yapılanmasından etkilenen Atatürk'ün pragmatizmini keşfettikten sonra, kemalizmi bir ideoloji olarak nitelendirmek güç görünmektedir. Zaten düşünce ve eylemleri bir ideoloji olarak kabul edilebilse bile, yerine geçenlerin bu ideolojinin temel esaslarına uygun hareket ettikleri kuşkuludur. Zira, onun ölümünden sonra, tek partili sistemden çok partili sisteme geçmişler, devletçi ekonomi yerine pazar ekonomisini benimsemişler, dışarıdaki Türk azınlıkların (Kıbrıs, Bulgaristan, Yunanistan, vs.) ve müslüman halkların savunuculuğunu üstlenmişlerdir. Oysa Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin, yabancı ülke vatandaşları olan Türklerin ve müslümanların savunucusu rolünü üstlenmesini özellikle istemiyordu. Öte yandan, "Türklerin Babası", askerlerin devlet yönetimiyle ilgilenmelerini de kesinlikle yasaklamaktaydı².

Atatürk'ten sonra gelen yöneticiler, her şeye rağmen onun mirasından uygunsuz ve rahatsız edici bulduklarını çıkararak onu putlaştırmayı seçtiler. "Kemalizm"i, yorumlanma tekelini kendilerine ait olan bir devlet dogması haline getirdiler. Yönetim sistemini ve siyaseti kendilerine uygun gelecek şekilde tanımlayıp yapılandırdılar ve kendilerine bu noktada karşı çıkanları cezalandırdılar. Tanımı basit fakat içeriği net olmayan bu dogma, mutlak doğrulardan oluşan bir değerler bütünü olarak sunuldu. Bu değerler, toprak bütünlüğü, milletin birliği ve laik cumhuriyet gibi birkaç kavramla özetlenebilir. Aslında bu yüce değerler üzerinde herkes fikir birliğine varabilir, fakat ordu

bu değerleri kendisinden başka hiç kimsenin korumasını istememektedir.

Ordu, bu korumayı, mükemmel bir elit sınıf olan subaylar aracılığıyla gerçekleştirmektedir.³ Subay adayları henüz çok genç yaşta çok katı ölçütlere göre seçilmekte ve sadece onlara ayrılmış özel okullarda yoğun bir eğitimden geçmektedirler. Bu okulların ders programları ve eğitim-öğretimi Milli Eğitim Bakanlığının onayına ve denetimine tabi değildir. Askerî öğrenciler, askerî eğitimin yanında, tarih, siyaset bilimi, ekonomi, sosyoloji ve tercihlerine göre değişik yabancı dillerden oluşan üniversite seviyesinde bir öğrenim görürler.

Subaylar, diğer devlet memurlarına göre oldukça yüksek maaş alırlar; orduya ait alışveriş merkezlerinden çok düşük fiyatlardan alışveriş yaparlar ve avantajlı konut kredilerinden yararlanırlar; salt orduya ait oteller, eğlence yerleri ve tatil yerlerinden istifade ederler.

Örtülü Bir Darbe

Halen yürürlükte olan ve 1980'de yönetime el koyan generaller tarafından hazırlanmış olan 1982 Anayasası, Silahlı Kuvvetlerin siyasi gücünü kurumsallaştırmıştır. Bazen "gölge hükümet" olarak da anılan, üniformalarıyla oturan beş general ve bir amiralden ve beş sivil yöneticiden⁴ oluşan Milli Güvenlik Kurulu, hükümete, "ulusal güvenliğe" ilişkin konularda pratikte emir niteliğinde olan "görüş" bildirir. Böyle bir kurulda alınan kararların nasıl bir "uzlaşma" ürünü olacağını tahmin etmek zor olmasa gerek.

Yakın tarihteki bir Genelkurmay yönergesine göre bu ulusal güvenlik kavramı, dış politikaya veya iç politikaya ilişkin olan "kamu menfaatini ilgilendiren her türlü konuyu" içerir.⁵ Milli Güvenlik Kurulunun müzakereleri ve hatta bazı kararları gizlidir. İslamcı Necmettin Erbakan, Şubat 1997'de hükümetinin ölüm fermanını, bu kurulun parlamentoya sunduğu ve "İslamcı muhalefet"i kökünden kazımaya yönelik 18 "emri" imzalayarak gerçekleştirmiştir. Aslında Erbakan bu kararı imzalarlarken, bunun bir "örtülü" darbeye yol açacağını farkına varmamakla hata işlemişti; çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nda yeniçerilerin kızgınlıklarını göstermek için kazan kaldırdıkları

üç sacayağı olan askerî elitler, büyük sermaye ve devlet bürokrasisi arasında tam bir ittifak kurulmuş olmaktadır.

OYAK'ın ikiz kardeşi olan Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV) da, yine orduya ait olan ve OYAK'la aynı avantajlardan yararlanan otuz civarında sanayi şirketinden oluşmaktadır. Özellikle silah sanayii alanında faaliyet gösteren bu vakıf, 20 bin kadar işçiyi doğrudan istihdam etmekte, kendisine malzeme tedarik eden işletmelerde de 10 binden fazla kişi çalışmaktadır. Gelirlerinin % 80'inin toplandığı fonda onlarca milyar doların toplanmış olduğu tahmin edilmektedir. Taha Parla'ya göre bu (askeri) sermaye, özel sektör sermaye birikimi yanında orijinal bir sermaye birikimi modeli oluşturmaktadır.

Güneydoğu'daki Yıkıcı Savaş

Anayasal ve yasal hükümlerle güvence altına alınan bu ordu-büyük sermaye-devlet bürokrasisi üçgeni, siyasî dengeler lehinde olduğunda çok etkin konuma geçmektedir. Özellikle son yıllarda olduğu gibi politikacıların toplumdaki saygınlıkları zayıfladığında bu üçgenin iktidarına karşı çıkabilecek bir karşı-güç de kalmamaktadır. Partiler, Parlamento, hükümet ve medya, yüksek askerî hiyerarşi karşısında kolaylıkla boyun eğebilmektedir.

Bu kurumlar, "paşalar" İsrail'le yaptıkları anlaşmadan Parlamentoyu bilgilendirmeyi reddettiklerinde ve askerî kuvvetler PKK'nın Kürt milliyetçileri ile savaşmak için hükümete haber vermeksizin Kuzey Irak'a girdiklerinde hiçbir itirazda bulunmamışlardır. Yine, milletvekillerinin çoğunluğu tarafından istenen seçimlerin ertelenmesine karşı çıktıklarında, Ceza Kanunundaki kişi haklarına aykırı maddelerin kaldırılmasını onaylamadıklarında ve Silahlı Kuvvetlerin prestijini sarsma riski bulunan Kürtlere karşı savaşta yapılan çirkin uygulamaların araştırılmasını engellediklerinde hiçbir muhalefetle karşılaşmamışlardır. Aslında görünüşte herhangi bir sorun yokmuş gibi görünüyor: Emirler, genellikle yüksek bir Genelkurmay mensubu tarafından ifade edilen bir "görüş" veya "istek" şeklinde sunulmakta, fakat pek de dolaylı olmayan araçlarla uyulmasının zorunlu olduğu da hissettirilmektedir.

Daha önce Silahlı Kuvvetlerin birinci planda üstlenmiş olduğu misyon, yerini iki önemli sorunun çözümüne bırakmıştır: Soğuk savaş sırasındaki Sovyetler Birliği ve komünizm endişesi sona ermiş, bunun yerini "İslamcı köktendencilik" ve "Kürt ayrılıkçılığı" korkusu almıştır. Her iki sorun da laikliğin ve Cumhuriyetin toprak bütünlüğünün yılmaz savunucuları olan paşaların popülaritesini ve meşruiyetini sağlamlaştırmıştır.

Resmî açıklamaya göre, PKK savaşçıları, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Marksist-Leninist bir bağımsız Kürt devleti kurmak için silaha sarılmışlardır. Apo denen Abdullah Öcalan'ın başında bulunduğu bu örgütün, son birkaç yıldır, büyük emellerinden vazgeçmesi, federal bir yapı için devletle pazarlığa oturmak istemesi, hatta sadece Kürtlere temel haklarının verilmesi ile bile yetinebileceğini belirtmesi ve tek taraflı ateşkesler ilan etmesi resmî makamlar tarafından görmezden gelinmiş veya bu durum sadece aldattıcı bir manevra olarak görülmüştür.¹⁰ Kürtlere kültürel hakların verilmesini savunan Kürt veya Türk entellektüeller hakkında "ayrılıkçılık" ve PKK ile "işbirliği" suçlamasıyla davalar açılmıştır.

1984'te başlayan ve Şubat 1999'da Apo'nun Kenya'da yakalanmasına kadar 15 yıl süren bu savaşta, her iki tarafça da ağır suçlar işlenmiş, iki bin civarında Kürt köyü yıkılmış, yüz binlerce kişi sürülmüş; toplu gözaltılar, işkenceler, suikastler devlet tarafından verilmiş emirlerle yapılmış olma ihtimali yüksek olan ve mafya gruplarıyla da işbirliği içindeki "ölüm timleri" tarafından gerçekleştirilmiştir.

Kürt sorununun hâlâ olduğu gibi ortada durması bir yana, bu yıkıcı savaş özgürlüklerin kullanılmasını zayıflattığı gibi, 150 milyar dolar olarak tahmin edilen maliyetiyle bireylerin ekonomik gelişmesine ve hayat düzeylerinin iyileşmesine de zarar vermiştir. Diğer yandan, ulusal birliği güçlendirmede olduğu gibi Türklerle Kürtler arasındaki ayrılığı da derinleştirmiştir.

Ordu, PKK ile olan mücadelenin bir benzerini de İslamcılara karşı başlatmıştır. 1980'de darbeciler, aralarında Kürt örgütünün de bulunduğu aşırı sola karşı büyük bir mücadeleye

girişmişler, komünizme karşı bir kale olarak gördükleri İslamcı akımlara da prim vermişlerdir. İlk ve ortaokullarda din öğrenimi zorunlu tuttukları gibi, ileride, 1994-95 seçimlerinden zaferle çıktığı için yok edilecek bir düşman olarak görecekları Refah Partisi'ni de yasal bir parti olarak tanımışlardı.

İki paradoks sorunun anlaşılmasını zorlaştırmaktadır: İlki, Türkiyede laikliğe verilen anlamın din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması olmayıp, dinin devletle bütünleşmesi ve devletçe kontrol edilmesi ve gerektiğinde de devlet tarafından kullanılmasıdır¹¹. Devlet bütçesi tarafından cömertçe finanse edilen Diyanet İşleri Başkanlığı, diğer görevlerinin yanında, imam hatip liseleri adı verilen beş yüz civarında liseyi yönetir. Devlet okullarından ayrı olan bu okullar imam yetiştirme amacına yönelik olarak kurulmuşlar, fakat pratikte, geleceğin devlet ve özel sektör yönetici kadrolarını oluşturacak yüzbinlerce öğrenciyi dinsel eğitimi vermektedirler.

Aynı devlet kurumu, vergi mükelleflerinin ödedikleri paralarla binlerce cami inşa ederek, biraz da boşuna bir çabayla, kemalist ilkelere uygun olarak "aydınlanmacı" bir İslam anlayışını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Anayasada "kimse dinsel inancını açıklamaya zorlanmaz" hükmü yeralmasına rağmen, nüfus cüzdanlarındaki din hanesinin doldurulmak zorunda olunması da ayrı bir çelişkidir. O halde, mevcut sistemi savunuların dediği gibi "İslamın devletleştirilmesi" mi sözkonusudur, yoksa muhaliflerin iddia ettiği gibi "devletin islamaştırılması" mı?

Diğer bir önemli paradoks, hedef tahtası yapılan "İslamcı" Fazilet Partisinin niteliğidir. Bu parti, 1997'deki "örtülü" darbe sonrasında yasaklanan Refah Partisinin yerine geçmiştir. Bir politika emektarı olan, uzun yıllar milletvekilliği ve hem sağ hem de sol koalisyon hükümetlerinde iki defa başbakan yardımcılığı yapmış Necmettin Erbakan'ın inisiyatifinde kurulan bu parti için "köktendinci" haricinde her sıfat kullanılabilir! Parti, Batıdaki hristiyan demokrat partiler örneğindeki gibi dinsel (müslüman) bir duyarlılık beslese de, cumhuriyetçi olduğunu ifade etmekte, "fransız usulü" laikliği savunmakta ve, kurucusunun deyimleriyle,

kişi haklarını ve çoğulcu parlamenter sistemi benimsemektedir.

Bu parti, on küsur yıldır baskıya maruz kaldığı için dağılan solun¹² bıraktığı politik bir boşluğu doldurarak, "en alttakilerin", işçilerin ve özellikle ülkenin derinliklerindeki Anadolu ve müslüman kültürüne hassas küçük burjuvaların savunuculuğunu üstlenmektedir. Üstü kapalı da olsa ordunun politik gücüne ve Kürt kimliğinin kabul edilmemesine yine sadece bu parti karşı çıkabilmektedir. Kürt yanlısı partinin faaliyetinin engellendiği yerlerde Kürtlerin oyu da çoğunlukla bu partiye gitmektedir. Yani gerçek çatışmanın aslında laikliğin savunulmasıyla bir ilgisi bulunmamaktadır.

Bu durumda, Genel Kurmayın Kürtler ve "Anadolu çocuklarını" hedef alarak, PKK'nın ve son seçimlerde Fazilet Partisinin yenilgisine rağmen, Cumhuriyete yönelik tehdit tehlikesinin henüz sona ermediğini açıklamasının nedeni daha iyi anlaşılabilir. Bu devam eden "tehditler", yetkili mercilerin niçin uzun yıllardır ve özellikle Aralık 1999'daki Helsinki Zirvesinden bu yana Avrupa Birliği tarafından ısrarla istenilen demokratik açılımları gerçekleştirmeye yanaşmadıklarını daha kolay açıklayacaktır. Oysa Türkiye, Kopenhag kriterlerine ve bunlardan siyasi kriterlere beş yıl içinde uyum sağlayacağına dair yükümlülük altına girmişti ve Avrupa Birliği için üyelik görüşmeleri ancak bu kriterlere uyulduktan sonra başlanabilecekti¹³. Eğer üyelik ciddi olarak isteniyorsa, gerçekten çok büyük çaba sarfedilmesi gerekecektir. Zira, çok sağlam bir şekilde yerleştirilmiş bu devlet sisteminin devrimci bir anlayışla değiştirilmesi gerekecektir.

Notlar

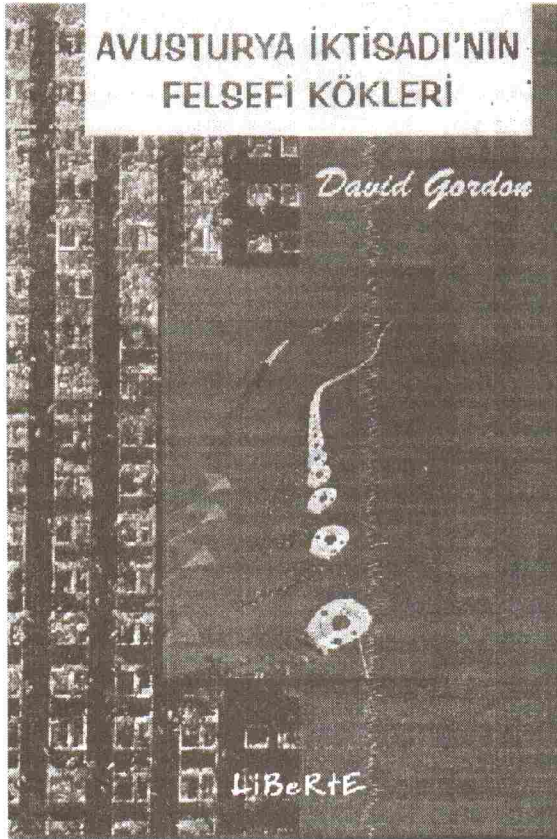
1. Bkz. Panayotis Gavras, "The role of the military in Turkish society", Princeton Üniversitesi Yakınoğu Çalışmaları Bölümünde sunulan tez, Nisan 1989.
2. Bu yasağın tek istisnası, Genel Kurmay Başkanının Bakanlar Kurulu toplantılarına katılabilesiydi.
3. Bkz. Mehmet Ali Birand, *Shirts of Steel: An anatomy of the Turkish armed forces*, Taurus (Londra), 1991. Olayları yerinde inceleyen ve türünün tek örneği olan bu eser, silahlı kuvvetlerin sırlarının ve iç işleyişinin perde-lerini aralamaktadır.

4. Bir yanda, Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri ve Jandarma Komutanları ve Kurul'un genel sekreteri sıfatıyla bir generalden oluşan askeri kanat, diğer yanda ise Cumhurbaşkanı, Başbakan, Savunma, Dışişleri ve İçişleri Bakanları bulunmaktadır.
5. *Los Angeles Times*, 9 Mart 2000.
6. Bkz. Ümit Sakallıoğlu, Ankara Bilkent Üniversitesi, "The Anatomy of the Turkish Militarist Autonomy", *Comparative Politics*, New York, vol. 29, no 2, 1997.
7. Bunun içindir ki, Türkiye'deki hiçbir akademisyen Ordunun politikadaki rolü konusunda bilimsel bir eser veya tez yazmamaktadır. Bunun sorumlusu, açıklığın bulunmaması kadar araştırmacıların aşırı ihtiyatlılığıdır da.
8. Taha Parla, "Mercantile Militarism in Turkey 1960-1998", *New Perspectives on Turkey*, İstanbul, Güz 1998.
9. Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun kısaltması olan OYAK Mayıs 1960 darbecileri tarafından Ocak 1961 yılında kurulmuştur. 1980 darbesinin ertesindeki ekonomik liberalleşme ile endüstriyel ve ticari faaliyetleri büyük ölçüde artmıştır.

10. Bkz. Kendal Nezan, "L'injustice faite aux Kurdes" ve Michel Verrier, "En Turquie, un procès au peuple kurde", *Le Monde diplomatique*, Mart ve Haziran 1999.
11. Ümit Sakallıoğlu, "Parameters and strategies of Islam-State interaction in republican Turkey", *Journal of Middle East Studies*, Cambridge (İngiltere), no 28, 1996. Yazara göre, dinin devlet tarafından kullanılmasını, bağımsızlık savaşında Anadolu soylularını, din adamlarını ve köylüleri işgalcilere karşı savaştırabilmek için "cihat" ilan ederek, Atatürk başlatmıştı.
12. Wendy Kristianasen, "La gauche entre militaires et islamistes", *Le Monde diplomatique*, Şubat 1999.
13. Bkz. Niels Kadritzke, "Prudente détente gréco-turque", *Le Monde diplomatique*, Haziran 2000.

* *Le Monde Diplomatique*, Eylül 2000, s. 8-9.

Çeviren: Dursun Engel

Avusturya İktisat Okulu'nun Felsefi Kökleri, bir rehber çalışmaktır. Okul'un başlıca tezlerinin hangi temellere dayandığını ve bu temelleri kavramak için hangi kaynaklara gidilmesi gerektiğini açıklamaktadır. Okul'a yönelik ciddi eleştirilere ve bu eleştirilerin güçlü ve zayıf yanlarına da kısaca işaret etmektedir. Günümüzün Avrupa İktisat Okulu'nu en iyi bilen yazarlarından biri olan David Gordon'un bu küçük çalışması, Avrupa İktisat Okulu üzerinde çalışma yapmak isteyen kimseler için çok yararlı bir el kitabıdır.

Liberte Yayınları:

Tel: 312. 230 87 03-23037 19

Genel Dağıtım: Siyasal Kitabevi

Tel: 312 320 44 57-58 pbx